

Moraalitalouden avulla talous takaisin yhteiskuntaan?

Visa Heinonen

Kauppinen, Ilkka (toim.) (2004): *Moraalitalous*. Vastapaino.

Ilkka Kauppisen toimittama artikkelikokoelma on hyvin tervetullut kirja, jossa ulkomaiset ja suomalaiset yhteiskuntatieteilijät tarkastelevat arvojen ja talouden välisen suhteen mielenkiintoisia ongelmia. Keskustelu liikkuu taloustieteen perusteiden, yhteiskuntafilosofian ja yhteiskuntatieteellisten eritysteemojen kentillä sujuvasti. Tällainen monitieteinen keskustelu edellyttää tietenkin keskustelijoilta kohtuullista lukeneisuutta ja erityisesti oppihistoriallisen keskustelun tuntemusta. Kansantaloustieteessä

oppihistorian asiantuntijat ovat perinteisesti olleet varttuneita tieteenharjoittajia tai emeritusprofessoreita. Oppihistorian tuntijoiden joukossa on myös valistuneita huippututkijoita kuten intialaissyntyinen Amartya Sen, joka esimerkiksi 1980-luvulla julkaistuissa Royer-luennoissaan (Sen 1987) käsitteli etiikan ja kansantaloustieteen suhdetta.

Moraalitalous-artikkelikokoelman kirjoittajista ainoastaan Jan Otto Andersson edustaa varsinaisesti kansantaloustiedettä, ja hänkin lukeutuu pikemmin toisinajattelijoihin kuin tieteenalan valtavirtaan. Teoksen artikkelit lienevät kyllä hyödyllisiä myös valtavirtaekonomisteille

ainakin valistuksellisessa ja haastavassa mielessä. Varsinkin paljon keskustelua herättänyt globalisaatio nostaa *Moraalitalous*-kirjan tärkeäksi puheenvuoroksi, jolla on käyttöä yliopistollisena oppikirjana.

Kirjassa osoitetaan, että moraalitaloudellinen ajattelu juontaa juurensa antiikin Kreikasta asti. Ylipäätään länsimaissa on voimakas traditio, jossa on pohdittu arvojen, talouden ja politiikan yhteensovittamisen kysymyksiä. Kansantaloustieteen klassikoista Adam Smith oli tunnetusti myös moraalifilosofi. Klassisen poliittisen taloustieteen edustajat pohtivat muutenkin moraalitaloudellisia kysymyksiä. 1900-luvulla erityisesti talousantropologian isä ja myös taloushistorioitsijana tunnettu Karl Polanyi (1957) ja kehitystaloustieteilijä Albert O. Hirschman (1977; 1991) ovat nostaneet esiin moraalitaloudellisia kysymyksiä. Moraalitaloudellinen ajattelu tarjoaa mahdollisuuden palauttaa yhteiskunta ja inhimillinen elämä takaisin monesti hyvin abstrakteihin taloustieteellisiin tarkasteleihin.

Teoreettiset lähtökohdat

Moraalitaloudellinen keskustelu ei ole tyypistävissä yhtenäiseksi koulukunnaksi. Englantilainen yhteiskuntateorian ja poliittisen taloustieteen professori Andrew Sayer perustaa moraalitaloudellisen ajattelunsa utilitarismin ja subjektivististen arvoteorioiden sekä yksilökeskeisten moraalifilosofioiden kritiikkiin. Hän edustaa filosofista kriittisen realismin näkökulmaa. Sayer kytkee artikkelissaan moraalitalouden yleiseen kriittiseen yhteiskuntatieteeseen. Hänen tavoitteenaan on radikaalin poliittisen taloustieteen elvyttäminen – tosin jälkimarxilaisesti uudelleen muotoiltuna. Andrew Sayer nostaa Adam Smithin moraalitaloudellisen ajattelun keskeiseksi taustavaikuttajaksi, vaikka tätä manttelia on monesti tarjottu sosiaalishistorioitsija E. P. Thompsonin (1991) harteille. Thompson toi moraalitalouden käsitteen keskusteluun 1970-luvun alussa julkaistussa 1700-luvun ruokamallakoita käsitelleessä esseessään *The Moral Economy of the Crowd*.

Andrew Sayer lähtee Polanyin ajattelua seuraavan taloussosiologian tapaan liikkeelle ajatuksista, jonka mukaan talous on aina kietoutunut sosiaaliseen ympäristöön oikeusjärjestelmän, politiikan ja moraalien välityksellä. Tämä ajatus on ollut keskeistä myös kansantaloustieteen institutionaalisen koulukunnan ajattelus-

sa Thorstein Veblenistä lähtien. Moraalitalouden traditiossa on suhtauduttu kriittisesti esimerkiksi metodologiseen individualismiin. Artikkelissaan Sayer esittelee moraalitaloudellisen tutkimusotteen peruslähtökohdat, moraalitalouden käsitteen yhteydet radikaaliin poliittiseen taloustieteen ja feministiseen taloustieteen.

Yhdysvaltalainen William James Booth puolestaan arvioi artikkelissaan perinteisten moraalitaloudellisten teorioiden kuten yhtäältä Aristoteleen ja Platonin ja toisaalta Karl Polanyin tuotantoa. Booth erottaa kolme ulottuvuutta moraalitalouden teorioissa: selittävän, institutionaalisen ja normatiivisen ulottuvuuden. Hän arvostelee perinteisen moraalitalouskeskustelun väitettä, jonka mukaan esimodernien yhteiskuntien talous olisi ollut teoreettisesti näkömätön osa yhteiskunnallista todellisuutta.

Moraalitalouden teoreettisia lähtökohdita tarkastelee mielenkiintoisesti myös filosofi Eerik Lagerspetz artikkelissaan Friedrich von Hayekista. Lagerspetz arvioi kansantaloustieteen itävaltalaisista koulukunnasta edustaneen Hayekin tuotannon teoreettisia lähtökohdita ja korostaa Hayekin spontaanien järjestysten teoriaa sekä kulttuurievolutionismia. Hän tarkastelee myös Hayekin suhdetta yhtäältä utilitarismiin ja toisaalta Marxiin. Lagerspetz päätyy siihen tulokseen, että von Hayek ei ole moraalitalouden edustaja, mutta kuitenkin Smithin ja Marxin ohella ”ainoa merkittävä taloustieteilijä, joka on todella pyrkinyt luomaan kattavan filosofisen näkemyksen yhteiskunnasta” (s. 129). Vaikka Lagerspetz ei vakuutu Hayekin esittämien keskeisten teesien oikeudesta, hän korostaa tämän merkitystä kiinnostavien ja tärkeiden kysymyksenasettelujen nostajana.

Moraalitalous globalisoituvassa maailmassa

Yhteiskuntatieteissä on kirjoitettu viime vuosina runsaasti globalisaatiosta. Keskusteluissa on noussut esiin monia moraalitaloudellisista näkökulmista erinomaisen tärkeitä asioita. Näitä pohtivat artikkeleissaan Thomas Pogge, Jan Otto Andersson, kirjan toimittaja Ilkka Kauppinen sekä Tuomo Takala.

Pogge pohtii artikkelissaan globaaliin köyhyyteen liittyviä ongelmia. Hän pyrkii kehittämään normatiivista globaaliin talouteen ja oikeudenmukaisuuteen liittyvää moraalifilosofista argumentaatiota. Pogge lähtee liikkeelle po-

sitiivisen ja negatiivisen velvollisuuden erotte-
lusta. Hänen mukaansa epätasa-arvoisuus maa-
ilmassa perustuu yhteisten instituutioiden vai-
kutuksiin, köyhien sulkemiseen resurssien käy-
tön ulkopuolelle sekä historiaan.

Jan Otto Andersson kuuluu maassamme har-
valukaiseen kriittisten kansantaloustieteilijöiden
joukkoon. Kansainvälisen talouden tutkijana hän
on tarkastellut moraalitaloutta lähellä olevia asi-
oita tutkimuksissaan ja kirjoittaa artikkelissaan
kansainvälisen kaupan lähtökohdista ja haasteis-
ta. Andersson nostaa esiin talusteorioiden haas-
teet suhteessa nykyajan kansainvälisen kaupan
todellisuuteen, kestävään kehitykseen ja oikeu-
denmukaisuuteen. Hänen mukaansa globaali oi-
keudenmukaisuus on kytkettävä institutionaali-
sen tason kysymyksiin ja ongelmiin. Tässä An-
dersson on varmasti oikeassa. Abstraktit teorit
eivät ole tuoneet juuri helpotusta maailman köy-
hien elämään. Ongelmien ratkaisut ovat luon-
teeltaan viime kädessä poliittisia.

Ilkka Kauppinen erittelee kiinnostavassa ar-
tikkelissa ruoan tuotannon bioteknologiaa ja
sen soveltamisen ongelmia. Kauppinen koros-
taa lähtökohdanaan sitä, että ruoka on sosiaali-
nen hyödyke ja myös inhimillinen perusoike-
us. Hän soveltaa bioteknologialla tuotettujen
elintarvikkeiden markkinoiden sosiaalisen rak-
entumisen tarkastelussaan moraalitaloudellista
otetta ja tuo mukaan tarkasteluun biopoliit-
tiset kansalaisjärjestöt. Kauppinen pohtii artik-
kelissaan myös bioteknologioiden markkinoi-
den sääntelyn mahdollisuuksia, immateriaali-
oikeuksia sekä niiden organisatorisia ja institu-
tionaalisia ongelmia.

Yritysten yhteiskuntavastuun tärkeä ja ajan-
kohtainen teema on Tuomo Takalan artikkelin
aiheena. Takala tarkastelee yhteiskuntavastuu-
ta yhtäältä yrityksen ja yhteiskunnan ja toisaal-
ta historiallisesta näkökulmasta. Hän erittelee
yhteiskuntavastuun teorioita ja päättyy lopulta
tarkastelemaan yritystä yrityskansalaisena, joka
on vastuussa toiminnastaan ympäristölleen.

Sosiaalipolitiikasta kotitalouksiin

Kirjan kolmannessa osassa käsitellään moraa-
litaloudellisia erityisteemoja. Raija Julkunen
tarkastelee sosiaalipolitiikan suunnanmuutos-
ta uuteen moraalitalouteen, jossa kurinpito ja
työn arvo ovat keskeisiä asioita. Tavoitteena tu-
lisi olla eettisten pelisääntöjen luominen ihmis-
arvon tunnustavalle taloudenpidolle, jottei riis-
to pääsisi riistäytymään täysin hallitsematto-

maksi. Julkunen peräänkuuluttaa ihmisille täy-
sivaltaista jäsenyyttä yhteisöissä. Kansalaisilla
tulee olla muutakin arvoa kuin heidän arvonsa
työvoimana. Tällaisia väkeviä puheenvuo-
roja kaivataan nykyään. Juha Siltalan työelä-
män kurjistumista käsittelevän kirjan synnyttä-
mä keskustelu jatkokoon ja johtakoon myös toi-
menpiteisiin.

Kuluttajatutkimuksen suomalaisiin pionee-
reihin kuuluva sosiologi Kaj Ilmonen tarkaste-
lee artikkelissaan pohjoismaisen kuluttajapoli-
tiikan historiaa ja institutionalisoimisen vaiheita.
Erinomainen artikkeli on oivallista luettavaa kul-
lutusta koskeville yliopistollisille opintojaksoille.
Kulutukseen ja kuluttajuuteen liittyvä tutkimus
on Suomessakin pääsemässä hyvään vauhtiin
kansainvälisen tutkimusboomin siivittämänä.

Ilmosen teemoja sivuaa ja täydentää osaltaan
myös kotitaloustutkija Vuokko Jarvan hyvä ar-
tikkelit taloudesta ihmisen palveluksessa. Jarva
hyödyntää William Boothin tuotantoa sekä fe-
minististä talusteoriaa. Feministinen talous-
tiedehän on vakiintunut maailmalla. Suomes-
sa aiheesta on julkaistu artikkelikokoelma (*Vai-
nio* 2000), joka toivottavasti saa jatkoa tutkimus-
ten edetessä. Vuokko Jarva erittelee kiinnosta-
vasti kotitalousdiskursseja peruskotitaloudesta
markkinakotitalouteen ja käyttää apunaan Max
Weberin, Aristoteleen, Gary Beckerin ja Karl Po-
lanyin ajatuksia.

Kaiken kaikkiaan *Moraalitalous* on monipuoli-
nen tärkeän ja ajankohtaisen teeman esitte-
ly suomalaiselle yleisölle. Se soveltuu varmas-
ti monien yliopistollisten oppiaineiden opetuk-
seen. Artikkelien kohtuullisen laajat lähdeluet-
telot tarjoavat lisää luettavaa tiedonjanoisille.

KIRJALLISUUTTA

- Hirschman, Albert O. (1977): *The Passions and the In-
terests: Political Arguments for Capitalisms before Its
Triumph*. Princeton University Press: Princeton.
Hirschman, Albert O. (1991): *The Rhetoric of Reaction.
Perversity, Futility, Jeopardy*. The Belknap Press.
Polanyi, Karl (1957): *The Great Transformation. The Po-
litical and Economic Origins of Our Time*. Beacon
Press.
Sen, Amartya (1987): *On Ethics & Economics*. Basil Black-
well.
Thompson, E. P. (1991): *Customs in Common*. Penguin
Books.
Vainio, Tiina, toim. (2000): *Naisten talouskirja*. Gaud-
eamus.

*Kirjoittaja on kuluttajaekonomian professori Helsin-
gin yliopiston taloustieteen laitoksella.*